

2009/ XI /13

OÑATIKO ERAN ESKRIBITTEKO

ARGIBIDIAK

BERBA TALDIA
Oñatiko Udal Euskaltegixa
TI. 943782496
euskaltegia@oinati.net

AURKIBIDIA:

Aurkibidia 1. or.

Sarrera 2. or.

Idaztarauak. Orokortasunak 3. or.

Arauak: 4. or.

1. H 4. or.
 2. Z/S 4. or.
 3. TZ/TS 4. or.
 4. X 4. or.
 5. Bustidurak: DD, IÑ, ILL, ITT 5. or.
 6. Bokal arteko "g" 5. or.
 7. Bokal arteko "d" eta "r" . -KADA atzizkixa 5. or.
 8. "EZ" partikulia ebaliaz sortzen diran aldaketa fonetikuak (sandhixak) 5, 6, 7. or.
 9. BIHAR aditza 7. or.
 10. Aditzian bokal arteko "d" fonemia 7. or.
 11. Berba berezi batzuen idazkeria 7. or.
 - **Ba** 7. or.
 - **Be** 8. or.
 - **Bapez / Bape** 8. or.
 - **Iñor be / Iñora be** 8. or.
 - **Eta** 8. or.
 - **Ezta** 9. or.
 - **Zeozar** 9. or.
 - **Itxi, itzi, jare** 9. or.
 - **Berriz** 9. or
 - **Barri** 9, 10 or.
 - **-pe (ian)** 10. or.
 12. **-z gero = ezker** 10. or.
 13. Erderaz "r" batekin hasi eta geureganatu ditudun berbak 10. or.
 14. Erakusliaren errepikapena 10. or.
 15. Deklinaziñuaren inguruan jakin biharreko nagusixak 10. or.
 - NOREN eta NUN 10. or.
 - NOGANA 11. or.
 - NORUNTZ 11. or.
 - NORENTZAKO/NORENDAKO 11. or.
 - SOZIATIBO kasua 11. or.
 1. NOGAZ/ZEIÑEGAZ 11. or.
 2. NOREKIN/ZEIÑEKIN 12. or.
 16. Bokalismua 12. or.
 - Hiatuak 12. or.
 - Erderatik hartutako berbak 13. or.
 - Erderatik hartutako aditzak 14. or.
 - Erderatik hartutako lanbide izenak 14. or.
- Gehigarria 13. or.
- a. Letra aldaketak 14, 15, 16. or.
 - b. Aditza + **-ELA** eta aditza + **-EN** 16. or.
 1. Indikatibua 16. or.
 2. Baldintzaren ondorixua 17. or.
 3. Ahaleria 17. or.

Ohar orokorra 18. or.

Astegun eta hillabete izenak deklinauta 18. or.

Astegunak 18. or.

Hillabetiak 19. or

SARRERIA

Danok dakigun moduan, edozein hizkuntza ebaltzen dogunian, bi modu edo era nagusi dittugu komunikaitteko: agozkua eta idatzixa. Beste modu batera esanda, aixkomente¹, hizkuntza baten bittartez komunikaitten garienian, bi eratara moduketan dogu komunikaziño hori: berbaz edo letraz.

Euskeriaren historixiari begiratuta ikusten dogu agozko komunikaziñua garatu dala batez be geure hizkuntzan, agozkuak izan dauela nagusittasuna eta inddar gehixago eskribiutakuak baiño; hona horren adibide: erromantziak, koplak eta kantu zaharrak, bertsuetiak, ipuiñak eta abar, agozko literatura guztia azken fiñian. Eskribiuzko euskeriak, berriz, garapen motelagua izan dau eta, batez be, azkeneko berrogei urte honeittan euskera *batuaren* sorreriarekin garaketan² eta inddarketan fan dala esan geike. Honekin konturaketako nahikua da geure nagusixen hizkuntzan fijaittia, hareik berbetan oso egogixak dira eta berezko etorrixa dakoi, gaztion aldian komestante asko be hobiak, baiña idatzittako hizkuntzia gutxittan landu daue; hau da, berbetan maixu-maistra, eskribitten motz.

Gaur egunian, baiña, eskribittiori derrigorrezkua da; gure eguneroko eginbiharretan segidu ikusten dogu testu idatzixaren presentzia eta premiñia. Testu idatzi barik ezta hizkuntza moderno eta landurik imajinau be egitten. Eskribitten ezpada, hizkuntzia ezta ez zuztatu ez mejouraitten. Biharbiharrezkua da eskribittia edo kodigo idatzi batian agerketia geure eguneroko gorabeherak eta autuak³, gure berbetia kultura-mailla batera jaso eta iraun eragittia gura badogu behintzat.

Eskribitteko, berriz, norma, arau edo erregela batzuk bihar dittugu, eskribiuz komunikaitten garienian, danok bardin samar egin eta nundik nora jo jakin dagigun. Arau horreik ifiñi eta onartu ondoren, Oñatiko berbetiari eusteko, herriko euskeran eskribitten erakutsi biharko litzake, hau da, modu zuzen batian egitten, bai eskoletan bai euskaltegixan. Bestela, erakusten ezpada, eta irizpiderik emuten ezpada, hizkuntzia gero eta sakabanatuago egongo da: batek modu batera idatziko dau eta bestiak bestera, eta azkenian hondaketan, desitxuraketan eta desegitten fango da azukar tontorra uretan galtzen dan moduan. Horregatik ba, herriko jentiak bere hizkuntzan edo berbaeran eskribiu gura dauenian helduleku edo erreferentzia garbi bat euki dagixen, biharrezkua dogu ortografixako arau batzuk izatia eta onarketia, hortik aurrera herriko idazliak, kazetarixak, maixu-maistrak eta edozein herrittarrek bilddur barik eta tranquil asko eskribiu ahal dagixen bere euskeran.

Puntu honetara aillegauta, baten batek preguntauoko dau zergatik ibilli bihar dogun eskribitteko arau barrixak asmaitten, euskera *batuak* berak arau horreik sortuta baldin badittu. Honi erantzunez, esango dogu euskera *batuak* badittuela bere ortografixa-arauak, eta arau horreik euskera osorako egiñak dirala, herri haundi eta txiki askoren euskeriaren ezaugarri orokorrak BATUaz, baiña ez herri haundi eta txiki horrein danen aparteko berezittasunak jasota. Horregatik ba, euskera *baturako* dagozen arauak geure berbaeriaren ezaugarri danak ezittuela jasoten ikusitta, geure berbetionen ezaugarrixok hobeto eta egogixago jaso eta agertuko dittuen gomendixo honein premiñia ikusten dogu.

¹ Gehixen batian, jeneralian.

² Hazten, desartollaitten.

³ Komentarixio, barriketa, kontuak.

Baiña esan biharra dago, iñor bilddurtu eztedin, ortografixa proposamen barri honetan euskera *batuaren* idaz-legiak errespetaitten dirala neurri haundi batian, eta *batuaren* erreferentzia betik izan dogula begi bistan; baiña aurretik esan dogun moduan, oñatiarron euskeriaren ezaugarrixak jaso, gorde eta errespetauko zittuain arau batzuen billa ibilli gara, gure euskera eta euskera *batuaren* arteko orekiarri eusteko asmuagaz.

Gomendixo honeik proposaitten dittugunok aspaldittik bertako aldizkari eta eskributako beste lan batzuetan Oñatiko hizkeriaren azterketan dihardugu, eta gaur egun Oñatiko eskoletako maixu-maistra askori Oñatikua erakusteko materiala be gertatu dogunok, bihotzez eskertuko gotsueke danoiri arautegitxo hau lantzen eta hobeketan lagunduko baloskozue.

Horretarako, eztakozue euskaltegira jo besterik zeuen zalantza, ideia edo ekarpenekin.

IDAZTARAUAK

Orokortasunak

- Euskera *aturako* jarritta dagozen idaztarauak izango dira erreferentzia nagusixa. Hareik errespetau eta *batuaren* eredutik larregi ez urrinketia izango litzake gure asmua. Aldi berian, gure berbaeriaren nortasunari eutsi eta bere ezugarrixak gorde eta agerketan saiatu, eta *batua* eta Oñatikuaren arteko armonixia zainttu ahal danik eta onduen.
- Ahalik eta laburdura gutxien ebaliko da, berbak ahal dala osorik eskribiuaz, e.b.: *dakixenak indeixela* → *dakixenak egin dagixela*; *fanbiakoda* → *fan biharko da*; *inbiaxat* → *egin bihar xat*; *mangautzetan* → *manga hutsetan*.
- Fonetismuak gure herriko berbetiaren marka haundixa izanda, eskribitterakuan be ebali egin biharko gittuke. *Behixa*, *ixilik*, *xelebre*; *aitta*, *itturrixa*, *ohitturia*; *hildda*, *inddarra*; *aguazilla*, *oillua*; *baiña*, *gaiña*, *laiñua* ...
- Berba bera era desbardiñetan esaten badogu Oñati barruan, (*abare-abade*, *baikotza-bakoitza*, *irisko-idisko*, *mahaikara-mahaikada*, ...), eskribitteko orduan era bakarra komeni danez, *batutik* hurren daguea (*abade*, *bakoitza*, *idisko*, *mahaikada*, ...) ebaliko dogu.
- Berba bera era desbardiñetan esaten badogu Oñatin eta euskera *batuan*, Oñatiko eria ebaliko dogu: *edur*/elur, *kerizpe*/gerizpe, *pultza*/bultza. Ikusi ejenplu gehixago gehigarrixaren "aldaerak" izeneko atalian.
- Oñatierako berba 'formalik' topaitten eztogunian, *batuko* lexikora joko dogu eta ez erderara.
- Badagoz gure berbaeran erderatik hartutako hitz batzuk, *akzidentia*, *direktoria*, *desarrollau*, *periodikua*, *presentau*, *rebistia*, eta abar, gure txantxiku gazte danak eta baitta edadeko askok be beste era honetara esaten dittueiñak: *istripua*, *zuzendarixa*, *garatu*, *egunkarixa*, *aurkeztu*, *aldizkarixa*, ... Honek esan gura dau argi eta garbi XXI. mendeko Oñatiko euskeriaren corpusaren parte dirala, eta guk zaharraguak garienok be horreik ebali biharko gittukela. Honegaz bat gaziari eurairi ezaguketan ezittueiñak be erakutsi biharko gosteke. Horrela, danon artian, maillaz igoko geuke gure txantxikueriau, hartara gerora be euskaldun eta txantxiku izaten jarraituaz.

- Eta azkenik, danon gustua egin ezin dogunez, argiketatzeko bat: Oñati barruan berba asko eta askotan **-e-** eta **-a-** ren arteko alternantzia emuten da. Auzo batzuetan berbok **-e-**kin esateko joera haundixagua dago beste batzuetan baiño; honeittan **-a-**kin esatekoa dago.

Atien/Atian, Behintzet/Behintzat, Berihela/Berihala, Bihetz/Bihatz, Bixer/Bixar, Dedin/Dadin, Diren/Diran, Etara/Atara, Etxien/Etxian, Etziren/Etziran, Gabien/Gabian, Geizto/Gaizto, Goizien/Goizian, Hemen/Hamen, Hereiñegun/Haraiñegun, Kalien/Kalian, Lanien/Lanian, Ugezaba/Ugazaba, ...

Erabagi bat hartu bihar dogu, bikoiztasun hau ez talako oso aproposa izkributarako. Ahal dala, *batukuaren* hurren dagueen formia eskribiu biharko litzakela uste dogu.

Atian. Behintzat. Berihala. Bihatz. Bixar. Dadin. Diran. Atara. Etxian. Etziran. Gabian. Gaizto. Goizian. Hemen. Hereiñegun. Kalian. Lanian. Ugazaba.

ARAUAK

1. H

Batuan letxe: *harrua, haundixa, hi, mahaixa, ...* Baitta "h" horrek diptongua apurketan badau be: *behia (lekua), behixa (ganadua), mehia, ohia (uhe)...*

Baiña fonetismuagatik: *bixar, bixaramona, gixarria...*

2. Z/S

Oñatin, Bizkaixa eta Gipuzkuako beste hainbat lekutan egitten dan lez, **Z** agoskau **S** egitten dogu betik, baiña eskribitterakuan bereizketia komeni da, *batuan* egitten dan modura: *sasoia, sendorra, sua, zarramarria, ziharka, zikiña, zopia, zuztarra, ...*

3. TZ/TS

Aurreko kasuan letxe, **TS** → **TZ** edo batzuetan **TX** esaten dogu; hala eta be, eskribitterakuan bereizi egingo dittugu, *batuari* jarraituaz: *baltza, etsipena, etzi, labrantzaia, mahatsa, zumitza...* eta batzuetan berbiari beste esangura bat emun gura xagunian: *atxua, baltxa, ...*

NOR-NORI-NORKen indikatibuan eta baldintzan **EUTSI** da aditz-laguntzailliaren errua edo zuztarra. Orain arte egin eztogun arren, hemendik aurrera **ts**-rekin idatziko dogu, eguneroko berbetan **-tz-** entzuten bada be. Adb: *balotsa, banotsa, banotsu, banotsue, dotsut, dotsuet, notsun, notsuen, otsan, otsain, ...*

4. X

Esaten dan moduan gordeko dogu eskribitterakuan, *egosixan egosixan, garbixa, gorrixa, horixa, kamuixia, mendixa, ogixa, oolduixa, zohixa, zurixa, ...*

5. Bustidurak: DD, IÑ, ILL, ITT.

Eskribiu egingo dittugu berba barruan doiazienian: *aginddu, finddu, inddarra, maspilddu, zikinddu; baiña, gaiñian, makiña; dabilenian, hilletia, maratillia, zailla; aitta, dittu, itto, larrittu, politto* ... baiña ez berba akaberan: *nik hori badakit edo eztakit, ondo dabil, hil egin da, zail samarra da, eskuak zikin-zikiñak dako, ...*

6. Bokal arteko "g".

Berba egitterakuan askotan fonema hori irauntsi egitten dogu. Eskribitterakuan berbia dan moduan ebaliko dogu, osorik: *ebaixa → ebagixa; iñ-eiñ → egin; eon → egon; erei → eregi; erain → eragin; euen → eguen; gaoz → gagoz; jai (jaiki) → jagi; uazaba → ugazaba; zeontzen → zegontzen* ...
Burubaia → burubagia; ganorabaia → ganorabagia; lotsabaekeixia → lotsabagekerixia; lotsabaia → lotsabagia ...

7. Bokal arteko "d" eta "r".

Nahiz eta sarritan "r" edo ezer ez agoskau, eskribiu betik "d" egingo dogu:

"Bi edo hiru abade bidian gora oiazen". "Gurian bada uhe adiña uhepe"

[-KARA] atzizkixa -KADA idatzi:

[kamionkara] → kamionkada

[ostikara] → ostikada

[burdikara] → burdikada

[otzarakara] → otzarakada

8. "EZ" partikulia ebalixaz sortzen diran aldaketa fonetikuak ('sandhixak'), eskribiu egin biharko gittuke:

Ez + b = Ezp- ; Ez bagagoz = Ezpagagoz ; Ez baletor = Ezpaletor

Ez + d = Ezt- ; Ez dator = Eztator ; Ez dittu = Eztittu ; Ez dotsu = Eztotsu

Ez + g = Ezk- ; Ez gabiltz = Ezkabiltz ; Ez gara = Ezkara ; Ez giñan = Ezkiñan

Ez + l = El- ; Ez leuke = Eleuke ; Ez litzake = Elitzake

Ez + n = En- ; Ez nator = Enator ; Ez noia = Enoia

Ez + x = Etx- ; Ez xakixat = Etxakixat ; Ez xakuat = Etxakuat ; Ez xatok = Etxatok

Ez + z = Etz- ; Ez zan = Etzan ; Ez ziran = Etziran ; Ez zoiaz = Etzoiaz

Ez partikuliaren ondorian datorren aditz laguntzaillia bokalez hasten bada, bananduta idatziko dogu: *ez eben, ez ebillen, ez eguen, ez etorren, ...*

<i>Alkarketa-moduak</i>	<i>Esateko eta idazteko modua</i>
<i>Ez + b = Ezp-</i>	<i>Ezpaletor / Ezpadaki</i>
<i>Ez + d = Ezt-</i>	<i>Eztator / Eztira</i>
<i>Ez + g = Ezk-</i>	<i>Ezkara / Ezkiñan</i>
<i>Ez + l = El-</i>	<i>Eleuke / Elirake</i>

Ez + n = En-	Enoia / Enaiz
Ez + x = Etx-	Etxakixat / Etxakok
Ez + z = Etz-	Etzan / Etziran

Oharra: Nahiz eta Oñatiko berbetan bixetara esaten dogun: "ezkara" edo "ez gara", "ezkiñan" edo "ez giñan", goiko alkarketa danak bardin idaztiagatik eta nahasketarik sortu eztaadin, kasu honetan be "ezkara", "ezkiñan" eskribittia proposaitten dogu.

Sandhixak idatziz be agerketako arrazoia:

Gure herriko berbetiaren ezaugarri haundixenetakua berba egitterakuan, sandhixak egittia da. Sandhixok aditz morduan agerketan dira, zukakuetan zein hikakuetan: *enabil, eñabik; eztakot, etxakuat; etxuan; eztator, etxatok;...eta abar*. Ikusten danez, hikako formetan nabarmenago edo indartsuago egitten dittugu sandhixak. Hori hola dala ikusitta eta esaten dogun moduan idatzi ezkerro, geure berben azentuaziñua eta esaldixen prosodixia hobeto agertu eta gordeko litzakela pentsauaz, sandhixok idazterakuan be gordetia proposaitten dogu.

EZTOT, ETXUAT eta EZTITTUT, EZTITXUAT

Forma neutruan: Esan eta idatzi		Hittatuan: Esan eta idatzi	
SINGULARRIAN		SINGULARRIAN	
Nik eztot	iñor ikusi	Nik etxuat/etxonat	iñor ikusi
Hik eztok/n	" "		
Harek eztau	" "	Harek etxok/etxon	" "
Guk eztogu	" "	Guk etxuagu/etxonagu	" "
Zuk eztozu	" "		
Zuek eztozue	" "		
Hareik eztaue	" "	Hareik etxuai/etxonai	" "

Forma neutruan: Esan		Idatzi	
PLURALIAN		PLURALIAN	
Nik ettut	umiak ikusi	Nik eztittut	umiak ikusi
Hik ettuk/n	" "	Hik eztittuk/n	" "
Harek ettu	" "	Harek eztittu	" "
Guk ettugu	" "	Guk eztittugu	" "
Zuk ettuzu	" "	Zuk eztittuzu	" "
Zuek ettuzue	" "	Zuek eztittuzue	" "
Hareik ettue	" "	Hareik eztittue	" "

Hittatuan: Esan		Idatzi	
PLURALIAN		PLURALIAN	
Nik etxuat/etxunat	umiak ikusi	Nik eztitxuat/eztitxunat	umiak ikusi
Harek etxuk/n	" "	Harek eztitxuk/n	" "
Guk etxuagu/etxunagu	" "	Guk eztitxuagu/eztitxunagu	" "
Hareik etxuai/etxunai	" "	Hareik eztitxuai/eztitxunai	" "

HAUTU HAU EGITTIAREN ALDEKO ARRAZOIAK:

EZ partikulia sartzerakuan sortzen diran aldaketa fonetikuak eskribitiaren aldekuak garienez, uste dogu hola idatzi ezker, batetik, osorik idazten dogula, ahalik eta forma biribillenak ebali bihar diralako eta bestetik singularra eta plurala bereiztuta geraketan dirala.

9. BIHAR aditza osorik idatzi, berak sortzen dittuen kontrakziñuak desegiñaz. (Oharra: 9. , 10. eta 11. arauetako ejenpluetan *letra baltzaguaz* fango da eskribittek gomendaitten dogun eria)

Esan

Eskribiu

<i>Biaa</i>	<i>Bihar da</i>
<i>Biakostazue</i>	<i>Biharko dostazue</i>
<i>Biok</i>	<i>Bihar dok</i>
<i>Biostak</i>	<i>Bihar dostak</i>
<i>Biozu</i>	<i>Bihar dozu</i>
<i>Bixok</i>	<i>Bihar xok</i>

10. Aditzian bokal arteko "d" fonemia.

Berba egitterakuan galdu egitten bada be, eskribiu betik egingo dogu:

<i>Ekarriost</i>	<i>Ekarri dost</i>
<i>IkusioK/n</i>	<i>Ikusi dok/n</i>
<i>Ikusiozu</i>	<i>Ikusi dozu</i>

11. Berba berezi batzuen idazkeria.

Ba

Batuan "*bada*" idazten dana, Oñatikuan "*ba*" idatziko dogu.

Zer xagok ba? Nun dittuk ba?

Zer ba? Nun da ba?

Bi bider esango dot, baezpada be.

Be

Ere → *be* eskribiuko dogu. *Be bai, be ez, be ezta.*

Bokal nahiz kontsonante ostian "be" eta "ba" eskribiuko dogu, eta ez "pe" ezta "pa".

Adb: *Hori be ona da.*

Horrek be egin xok egittekoa!

Zer esan dozu, ba?

Zer esan dok, ba?

Ezebez → Ezer be ez

Bapez / Bape

Bapez → Bat be ez; inddarketako "bera" ebaltzen dogu: bat bera be ez: Lau alkondara probau dittut eta bat be ez gustokua, bat bera be ez! Baxaguan perretxikorik? Arrastorik be ez! Ezta bat be!

Baiña "bape" k beste esangura batzuk be euki leike; adibidez:

Alkondara hori etxat bape gustaitten, bape be.

Atzo, egun osua aterri, bape euririk ez eben egin!

Bape perretxikorik topau dozue? Bape be ez!

Bape lorik egin dok gaur? Bape be ez! Ezta bape be!

Bape → bape

Eta era inddartuaguan:

Bapebe → bape be

Bapebez → bape be ez

Iñor be / Iñora be

Iñobe → Iñor be

Iñobez → Iñor be ez

Etzan iñor be etorri despedidara. Iñor be ez? Ezta iñor be!

Iñoabe → Iñora be

Iñoabez → Iñora be ez

Hola etzara fango iñora be. Iñora be ez!

Eta

"eta" konjunziñua betik osorik eskribiuko dogu:

Aitta ta ama → aitta eta ama

Berrehun da bat → berrehun eta bat

Hala ta be → hala eta be

Zazpi tta bost (pelotan) → zazpi eta bost

Da, enda, ta, tta ... eskribitterauzkuan baztertu egingo dittugu.

Ezta

"eta", "ez" partikularekin badoia, bixak batuta eskribiuko dittugu:
*Beste guardasol hau gustaitten xatzu? Hau be ezta!
Etxatzula gustaitten? Ezta bape be!*

Zeozar

Batuko 'zer edo zer', Oñatin "zeozar" eskribiuko dogu.

*Zeozar egin dagigun, dana alperrik galdu aurretik!
Hau zeozarren billa baxabik!*

Itxi, Itzi eta Jare

ITXI, "zerrau" esanguriagaz bada, -tx-ekin idatziko dogu; "jare"ren esanguriarekin, ez nahasketako, -tz-rekin; ikusi adibidiak:

Itxi egizu atia; itxiko zaut kiltziagaz; akordau zatez atia ondo ixteiaz.

Itzi bakian, bakian dagueña; atia batuta itzi egizu; itzi zure gauzak uhe gaiñian; eztakit gauzak nun izten dittuten be!

JARE, zerbait "libre" izteko esanguriarekin badoia, -ri- atzizkixa erantsiko xaugu betik "libraittera" doian horri: *jare txakurrari, urari jaretera noia, jare egiztek behixairi.*

baiña... jareko dostak bost euro?; jare poltsia lurrian; jare bakian; dana jare eta jare, eta azkenian bage!

Berriz

Ezta komeni "barri"ttik datozen berbak eta "berriz" nahasketia. Hemen argibide eta eredu batzuk

BERRIZ, adberbixo eta lokailu modura ebalten dogu betik:

Esan *berriz* faborez! Horrekin hator orain *berriz*? *Berriz* be?
Beste *berriz* saiatu biharra dago. Ez egizu hori *berriz* egiri!

Harek ez ekixela ezer, *berriz*? Arpegixa barrez, bihotza, *berriz*, negarrez.

Baiña BARRI, izen, adjetibo edo aditz modura ebalten dogu:

Zer *barri* ba? Badago *barririk*? Zaharrak *barri*! *Barritsuori*, halakuori!

Etxe *barri-barrixa* erosi dogu. Etxebarriko mutilzaharra. Etxe *barrittik* urteten.

Zubi horrek badako *barriztau* biharra! Etxia *barriztaitteko* planuak eskatu dittugu.

Hemen gagoz, kontu batzuk barritu-eta...

Nahiz eta batzuetan adverbixo modura be bai:

"Lehenengo *barrixan* entendi ezin" Aillegau *barri* gara.
Lanen bat oso gaizki egin ondoren ... "*Barrixan barri* hasi biharra xagok hemen".

-pe (ian)

Lotuta eskribiuko geuke:

Usakoko presapeia; besapeia; errapeia; haizpeia; minpeia; okozpeia ...
Arbolapeian; banastapeian; elizpeian; errotapeian; gonapeian; illunpeian; kontzejupeian; lurpeian;
mahaipelian; mantapeian; tellatupeian; txintxinpeian; uhepeian; zubipeian.

12. -z gero = ezkerro.

Batuan *etorriz gero, hartuz gero...* eskribitten badira be, Oñatikuan *etorri ezkerro, hartu ezkerro...* eskribiuko dogu.

Fan ezkerro; gura ezkerro; ikusi ezkerro; saldu ezkerro; ...

13. Erderaz "r" batekin hasi eta geureganatu dittugun berbak.

Arrabixia, arratoia, arrazoia, arriskua, ernegau, erramua, erregau, errege-erregiña,
erremedixua, erreteillia, errezelua, errezetia, erromerixia, errosarixua, ...

Baiña:

Radiadoria, radixua, rebeldia, rejillia, rekonozitu (medikuarenian), *rekreua, ...*

Ezta samurra kasu honetan araurik jartia, baiña badirudi berba zaharrakin ebalten dittugula gehixago hasierako "erre-" eta "arra-" horreik, berba barrixaguakin baiño ("re-" eta "ra-").

14. Erakusliaren errepikapena.

Oñatin erakusliak birritan esaten dittugu, zerbait lehenago be aittatu dala erakusteko, (*Hau txakur hau, hori gizon hori*). Oso forma jatorra da eta erabilleria gutxittuaz doianez, babestu eta zabaldu biharrekua. Baiña eskribitterakuan bigarren erakuslia berbiari lotuta eta "h" barik eskribiuko dogu. Hau da: *ha mendixa, hau txakurrau, hori etxiori, hori gizonori, hori mendixori, ...*

15. Deklinaziñuaren inguruan jakin biharreko nagusixak.

NOREN eta NUN kasuak:

Oñatin **Noren** kasua, *batuarekin* konparauta, modu laburtuaguan deklinaitten da, bittarteko **-re-** barik. Esate baterako, *batuko "andreairet"*, Oñatin "*andrian*", "*amaren*" → "*aman*", "*mendiaren*" → "*mendixan*"... ebalten dira. Beraz, **Noren** eta **Nun** kasuak esaldixaren testuinguruak bereiziko dittu berbetan gagozenian.

Hala eta be **Noren** eta **Nun** kasuak ondo bereiztiarren, bittarteko **-re-** hori eskribiu egingo dogu:

NUN

*Kalian ibilli naiz
Etxian nenguen*

NOREN

*Kaliaren zabaleria
Etxiaren izena*

*Kiltzak amaren kotxian dagoz. Eta ez ...aman kotxian ...
Kotxiaren kiltzak amak dako. Eta ez ...kotxian kiltzak ...*

NOGANA:

(G) letriaren arrastoren bat geldiketan danez, eskribittia erabagi dogu singularrian.
Pluralian -k- ebaliko dogu.

Esan

Eskribiu

	<u>Singularra</u>	<u>Plurala</u>
<i>Lagunaana</i>	<i>Lagunagana</i>	<i>Lagunakana</i>
<i>Mutillaana</i>	<i>Mutillagana</i>	<i>Mutillakana</i>
<i>Neskiaana</i>	<i>Neskiagana</i>	<i>Neskaakana</i>

NORUNTZ

Nahiz eta beste garai batzuetan baiño gutxiago, oraindiok be ebalten dogu tarteko (N) hori.
Galdu eztadin, eskribiu egingo dogu betik.

Errekalderuntz, etxeruntz, mendiruntz, ...

NORENTZAKO/NORENDAKO

Seguru asko, jatorriz bardiñak ez izan arren, (-tzako) eta (-dako) deklinaziñuen artian bereizketarik ez egittia erabagi da, forma bixak gordiaz esangura berarekin.
Batuan be era bixak onarketan dira.

*Amarentzako = amarendako. Umiarentzako = umiarendako.
Herrixarentzako = herrixarendako.*

SOZIATIBO KASUA

Kasu honetan ikusten da bi eredu bizi dirala alkarrekin gure Oñatin:

1.- NOGAZ / ZEIÑEGAZ

(G) hori esaten ezpadogu be, betik eskribiu egingo dogu.

*Amagaz, astuagaz, bi umegaz, lagunagaz, lau urtegaz, nahikua lanegaz, osasunagaz,
Xabierregaz, Amaia gaz ...
Enaiz iñogaz geratu; enaiz iñogaz fixaitten; ...*

-**GAZ** formia singularrian eta mugabagian bakarrik ebaltzen da; -**KIN** dakogu pluralerako: *umiakin, behixakin, lagunakin, andraakin, alabaakin...*

2.- NOREKIN / ZEIÑEKIN

Nahiz eta mugatu singular eta pluralian bardin agoskau: *umiakin etorriko naiz* (bat bakarrik danian) eta *umiakin etorriko naiz* (umiok bat baiño gehiago diranian be), idatziz bereiztu biharra dagunez, singularrian *umiarekin etorriko naiz* eskribu biharko geuke.

Mugabageko *zenbat umekin etorriko zara?* be, bide berari jarraituaz, *zenbat umerekin etorriko zara?* idatzia proposaitten dogu.

Kontsonantez akabaitten bada, e.b. *lagun*:

Zenbat laguneGAZ etorriko zara? Bi laguneGAZ.

Zenbat lagunEKIN etorriko zara? Bi lagunEKIN.

LagunAGAZ etorri naiz = LagunAREKIN etorri naiz. (Lagun bat)

LagunAKIN etorri naiz. (Lagun asko)

Bokalez, e.b. *neska*:

Zenbat neskaGAZ fango zara? Bi neskaGAZ.

Zenbat neskaREKIN fango zara? Bi neskaREKIN.

NeskiAGAZ fango naiz = NeskiAREKIN fango naiz. (Bat)

NeskaAKIN fango naiz. (Asko)

MUGABAGIA	MUGATU SINGULARRA	MUGATU PLURALA
<i>umeGAZ</i>	<i>umiAGAZ</i>	<i>umiAKIN</i>
<i>umeREKIN</i>	<i>umiAREKIN</i>	<i>umiAKIN</i>
<i>artzaiñeGAZ</i>	<i>artzaiñAGAZ</i>	<i>artzaiñAKIN</i>
<i>artzaiñEKIN</i>	<i>artzaiñAREKIN</i>	<i>artzaiñAKIN</i>

Xabierrekin, Amaiarekin, ...

Enaiz iñorekin etorriko; Iñorekin berbaatu zara? ...

16. Bokalismua. (Berba akabera batzuen eskribitete moduaren gaiñian)

HIATUAK

- **a + a = ia** (singularrian): *alaba* → *alabia*; *aitzakixa* → *aitzakixia*; *gauza* → *gauzia*; *neska* → *neskia*; *arantzia*, *hormia*, *sokia* ... *Harrokerixa* → *harrokerixia*; *lelokerixa* → *lelokerixia*; *mutikokerixa* → *mutikokerixia*; *zatarkerixa*, *zikinkerixa*, *zorakerixa* ...
Baiña *ama*, *aitta*, *aittajauna*, ... eztira aldaketan.

- **a + a = aak* (pluralian):** -a beria dakoin berba askotan: *alaba* → *alabaak*; *berna* → *bernaak*; *ixa* → *ixaak*; *leka* → *lekaak*; *pilla* → *pillaak*; *txarrikuma* → *txarrikumaak*, ... *baiña kaja* → *kajak*; *lora* → *lorak* ...
- **e + a = ia:** *lege* → *legia*; *seme* → *semia*; *urte* → *urria* ...
- **i + a = ixa:** *mendi* → *mendixa*; *ogi* → *ogixa*; *zelai* → *zelaixa*; *ipurdi* → *ipurdixa*; *ugar* → *ugarixa* ...
- **o + a = ua:** *arto* → *artua*; *asto* → *astua*; *guraso* → *gurasua* ...
- **u + a = ua:** *buru* → *burua*; *katu* → *katua*; *liburu* → *liburua* ...

- **a + e = e:** *arbola* → *arboletan*; *botika* → *botiketan*; *eliza* → *elizetan* ...
- **a + e = ee*:** *alaba* → *alabeen*; *ama* → *ameen*; *eliza* → *elizeen* ...
- **e + e = ie:** *alkate* → *alkatien*; *senide* → *senidien*; *ume* → *umien* ...
- **i + e = ixe (pluralian):** *herriko jaixetan*; *mendi* → *mendixetan*; *etxeko zelaixetan* ... Joera haundixa be badago -i-rekin akabotako berbak -itt egitteko pluralian: *herriko jaittan*; *gure mendittan*; *etxeko zelaittan* ... Era bixak onartuko dira: *jaittan* = *jaixetan*; *mendittan* = *mendixetan*; *zelaittan* = *zelaixetan* ...
- **o + e = ue:** *arto* → *artuen*; *asto* → *astuen*; *guraso* → *gurasuen* ...
- **u + e = ue:** *buru* → *buruen*; *katu* → *katuen*; *liburu* → *liburuen* ...

- **a + o = oo*:** *arbola* → *arblook*; *botika* → *botikook*; *eliza* → *elizook*; *taberna* → *tabernook* ...
Alaba → *alabook*, *alaboona*; *arreba* → *arrebook*, *arreboona*; *neska* → *neskook*, *neskoona* ...
- **e + o = io:** *abade* → *abadion*, *abadiona*; *bide* → *bidion*, *bidiona* ...
- **i + o = ixo:** *behi* → *behixok*; *herri* → *herrixok*, *herrixotan*; *mendi* → *mendixok*, *mendixotan* ...
- **o + o = uo:** *asto* → *astuok*; *zoro* → *zoruok*; *tontuok halakuok!* ...
- **u + o = uo:** *buru* → *buruok*, *buruon*; *katu* → *katuok*, *katuon*; *liburu* → *liburuok*, *liburuon* ...

*Bokal luzien zergatixa: Oñatiko euskera badako beste berezitasun bat oso argixa, bokal bikoitzak edo luziak ebalteko joeria. Mitxelena jaunak "Fonética Histórica Vasca"n dixoenez, antziñatasun seiñalia da hau. Gu ezaugarriak gordetiaren aldekuak gara, orain arte hala esan izan dalako eta oraindiok be esaten dalako; gehixago Arantzazu eta Araotz aldian, kalia eta behekaldeko auzetan baiño. Eta gaiñera ezaugarri hori eskribu ezker, geure berben azentuaziña eta esaldixen prosodixia edo musika jatorra eta berezixa galduko elitzakela uste dogulako.

Erderatik hartutako berbak.

- **eo + a = -ua:** *mausoleo* → *mausoleua*; *video* → *bideua* ...
- **ia (diptongua)⁴ = -ia + a = -ia:** *farmacia* → *farmazia* → *farmazia*; *gracia* → *grazia* → *grazia*; *industria* → *industria* → *industria*; *sustancia* → *sustantzia* → *sustantzia*; *India* → *India*; *kolonia* → *kolonia* ... Joera nagusixa hau da, baiña hala eta guztiz be badira salbuespenak: *envidia* → *inbirixa* → *inbirixia*; *familia* → *famelixa* → *famelixia*; *memoria* → *memorixa* → *memorixia* ...
- **ía (hiatua)⁵ = ixa + a = -ixia:** *armería* → *armerixa* → *armerixia*; *carnicería* → *karnazerixa* → *karnazerixia*; *filosofía* → *filosofixa* → *filosofixia*; *ingeniería* → *ingenirixa* → *ingenirixia*; *lotería* → *loterixa* → *loterixia*; *ortografía* → *ortografixa* → *ortografixia*; *relojería* → *erlojerixa* → *erlojerixia*; *batería*, *fotografía*, *makinería*, *paketería*, *portería* ... Eta hemen be badira salbuespen batzuk: *amnistía*, *fantasía*, *merkantzia*, *polizia*, *poesía* ...

⁴ bokal bikotia silaba baten esaten da, (farmacia).

⁵ bokal bikoteko bakoitza silaba desberdiñetan esaten da, (ortografía).

- **ón** = **ue** + **a** = **-oia**: balcón → *balkue* → *balkoia*; botón → *botue* → *botoia*; cajón → *kajue* → *kajoia*; jergón → *jergue* → *jergoia*; melón → *melue* → *meloia*; patrón → *patrue* → *patroia*; salón → *salue* → *saloia* ...
- **ión** = **iño** + **a** = **-ua**: bendición → *bendiziño* → *bendiziñua*; estación → *estaziño* → *estaziñua*; operación → *operaziño* → *operaziñua* ...
Baiña avión → *abion/abiue* → *abiona/abioia*; camión → *kamion/kamiue* → *kamiona/kamioia*; clarión → *klarion* → *klariona* ...
- **-dad** = **dade** + **a** = **-dadia**: calidad → *kalidade* → *kalidadia*, ez "kalitate"; universidad → *unibersidade* → *unibersidadia*, ez "unibertsitate".

Erderatik hartutako aditzak.

- **-ar** = **-au**: cantar → *kantau*, ez "kantatu"; escalar → *eskalau*, ez "eskalatu".
- **-er** = **-iu**: atender → *atendiu*, ez "atendidu"; escribir → *eskribiu*, ez "eskribidu";
- **-ir** = **-iu**: seguir → *segiu*, ez "segidu"; sentir → *sentiu*, ez "sentidu" ezta "sentitu"; mover → *mobiu*, ez "mobidu".

Erderatik hartutako lanbide izenak.

- **-ero** + **a** = **-erua**: barrendero → *barrenderua*; hojalatero → *hojalaterua*; jardinero → *jardiñerua* ...
- **-or** = **-ore** + **a** = **-ria**: escultor → *eskultore* → *eskultoria*; pintor → *pinttore* → *pinttoria* ...
- **-rio** = **-rixo** + **a** = **-ua**: *botikarixo/xua*...
- **-ria** = **-rixa** + **a** = **-ia**: *botikarixa/xia*...
- **-co** = **-ko** + **a** = **-ua**: *mediko/kua* ...
- **-ca** = **-ka** + **a** = **-ia**: *medika/kia*...

GEHIGARRIXA:

a) Letra-aldaketak:

		<u>Oñatin</u>	<u>Batuan</u>
AN / AIN	aldaketia :	Ezpan Gorantziak Labandu Zan ...	Ezpain Goraintziak Labaindu Zain ...
AR / ER	" :	Atara Aztartu Bardin Barri Barriketa	Atera Aztertu Berdin Berri Berriketa
B / G	" :	Aboniokua Burdi Bolda	Agoniakoa Gurdi Golde

G / B			Fugola	Futbola
B / R	"	:	Obatu ...	Oratu ...
D / L	"	:	Bedar Edur Idar Zidar ...	Belar Elur Ilar Zilar ...
F / J	"	:	Fan Fuerga	Joan Juerga
F / P	"	:	Frakak Derrefente	Prakak Derrepente
G / H	"	:	Ago Igaz Ugal ...	Aho Iaz Uhal ...
G / K	"	:	Ebagi Egogi Erabagi Golpe ...	Ebaki Egoki Erabaki Kolpe ...
K / Ø	"	:	Betik Geldik ...	Beti Geldi ...
K / G	"	:	Kaltzada Kaltzak Kerizpe Kiltza Kiputz Kittarra Korotz Kurtze ...	Galtzada Galtzak Gerizpe Giltza Giputz Gitarra Gorotz Gurutze ...
N / L	"	:	Nahar Narru Nasai ...	Lahar Larru Lasai ...
P / B	"	:	Pekatu Pillozik Podere	Bekatu Biluzik Botere

		Pultza egin Denpora	Bultza egin Denbora
	
P / F	"	: Alper Napar ...	Alfer Nafar ...

b) Aditza + -ELA eta aditza + -EN

Goguan hartu bihar dogu **aditza + -ELA** edo **aditza + -EN** zela ezkonketan diran, zenbait kasutan aldaketa fonetikuak izaten dira-eta, e.b:

1. Indikatibua

IZAN

Gara + ela = gariela / Ezkariela Gara + en = garien
 Zara + ela = zariela / Etzariela Zara + en = zarien
 Zarai + ela = zaraila / Etzaraila Zarai + en = zarain

EGON

Dago + ela = daguela Dago + en = daguen

Baiña:

Dagoz + ela = dagozela Dagoz + en = dagozen

EDUN

Dau + ela = dauela/daela Dau + en = dauen/daen
 Daue + ela = daueilla Daue + en = dauein

Dot + ela = dotela/du(d)ala Dot + en = doten/du(d)an

Xau/o + ela = xauela/xaola Xau/o + en = xaon (3. pertsona singularra)
 Xaue + ela = xaueilla/xauela Xaue + en = xauen (3. pertsona plurala)

EUTSI

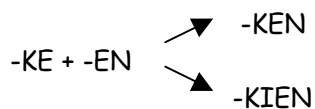
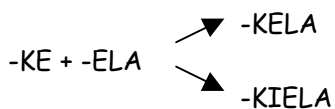
Dost + ela = dostela/dostala Dost + en = dosten/dostan
 Dostei + ela = dosteilla Dostei + en = dostein/dostain

*Antton gaixorik **daguela** entzun dot*
*Anttonek gaba ospitalian **egin dauela** entzun dot*
*Hor **daguen** mutilla Antton da*
*Anttonek zeozer **egin dauen** kontua zabaldu da.*

2. Baldintzaren ondorixua

Hemen be aldaketa fonetikuak sortzen dira

-KE akaberia dakoin adizkixak, lege hau jarraitetan daue:

Neuke + ela = **neukela** / neukiela
Leuke + ela = **leukela** / leukiela
Leukei/leukiei + ela = **leukeilla**/leukieilla
Littuke + ela = **littukela** / littukiela
Gittuke + ela = **gittukela** / gittukiela
Litzake + ela = **litzakela** / litzakiela
Lirake + ela = **lirakela** / lirakiela

Neuke+ en = **neuken** / neukien
Leuke + en = **leuken** / leukien
Leukei/leukiei + en = **leukein** /leukiein
Littuke + en = **littuken** / littukien
Gittuke + en = **gittuken** / gittukien
Litzake + en = **litzaken** / litzakien
Lirake + en = **liraken** / lirakien

Era bixetara esaten da Oñatin. Idazteko bat bakarra komeni danez, euskera batutik hurren daguena, -letra **baltzaguaz** eta *etzindda* adibidietan-, ebaltia gomendaitten dogu.

3. Ahaleria

Hemen be bardin:

Neike + ela = **neikela** / neikiela Neike + en = **neiken** / neikien
Leike + ela = **leikela** / leikiela Leike + en = **leiken** / leikien

Ohar orokorra

Oñatin bertan be ikusten da, (lan honetako adibide askok erakusten dauen modura), gure eskribiteteo eria nolabait BATU biharra. Gorde eta hobetu dagigun gure berbetia eta eskribitterakuan saiatu gaittezen danok era baten gitten, era jaso baten.

Argibide honeik **eskribiteteo dira bakar-bakarririk**. Erderaz be [e komprau] eta [e pensau] esaten diranak, '**he comprado**' eta '**he pensado**' eskribitten dira, eta Oñatiko [nun dau ba, nik bianebena? Zuk biazebena emen dau], berriz, '**nun dago ba, nik bihar nebena? Zuk bihar zebena hemen dago**'.

Erreferentzia nagusixak emute aldera, zera esan biharra dago:

hemen eskintten diran gomendixuetatik aparte be egon leikela gauza aittagarri gehixago. Gure asmua kasu nabarmenenak argiketia izan da. Dana dala, baten bateri dudarik sortzen baxako berbaren bat eskribitterakuan, eskura dittu oñatierako Aditz Taulak. Hemen falta diran deklinabide, sintaxi, eta abarrekin osotutako liburu bat be bidian dator.

ASTEGUN ETA HILLABETIEN IZENAK DEKLINAUTA

Astegunak

Astelehena	Martizena	Eguaztena	Eguena	Egubaihotza	Zapatua	Domekia
-------------------	------------------	------------------	---------------	--------------------	----------------	----------------

	Astelehen, astelehena	Martizen, martizena	Eguazten, eguaztena
Noiz	Astelehenian	Martizenian	Eguaztenian
Noizko	Asteleheneko Astelehenerako	Martizeneko Martizenerako	Eguazteneko Eguaztenerako
Noiztik	Astelehenetik	Martizenetik	Eguaztenetik
Noiz arte	Astelehenera arte	Martizenera arte	Eguaztenera arte

	Eguen, eguen	Egubaihotz, egubaihotza	Zapatu, zapatua
Noiz	Eguenian	Egubaihotzian	Zapatuan
Noizko	Egueneko Eguenerako	Egubaihotzeko Egubaihotzerako	Zapatuko Zapaturako
Noiztik	Eguenetik	Egubaihotzetik	Zapatutik
Noiz arte	Eguenera arte	Egubaihotzera arte	Zapatura arte

	Domeka, domekia
Noiz	Domekan
Noizko	Domekako Domekarako
Noiztik	Domekatik
Noiz arte	Domekara arte

Hillabetiak

Ilbaltza	Otsaila	Martixa	Apirilla	Mariatza	Bagilla
Garagarrilla	Agustua	Agorra	Urrixa	Zemendixa	Abendua

	Ilbaltz, ilbaltza	Otsail, otsaila	Marti, martixa	Apiril, apirilla	Mariatz, mariatza	Bagil, bagilla
Noiz	Ilbaltzian	Otsailian	Martixan	Apirilian	Mariatzian	Bagillian
Noizko	Ilbaltzeko Ilbaltzerako	Otsailgo / Otsailleko Otsailerako	Martiko Martirako	Apirilgo / Apirilleko Apirillerako	Mariatzeko Mariatzerako	Bagilgo / Bagilleko Bagillerako
Noiztik	Ilbaltzetik	Otsailletik	Martittik	Apirilletik	Mariatzetik	Bagilletik
Noiz arte	Ilbaltzera arte	Otsailera arte	Martina arte	Apirillera arte	Mariatzera arte	Bagillera arte
Datia edo fetxia emuteko	Ilbaltzaren batian	Otsailaren bixan	Martixaren hiruan	Apirillaren lauan	Mariatzaren bostian	Bagillaren seixan
(Gaur) →	Ilbaltzaren bata	Otsailaren bixa	Martixaren hirua	Apirillaren laua	Mariatzaren bosta	Bagillaren seixa
	Ilbaltzak bat	Otsailak bi	Martixak hiru	Apirillak lau	Mariatzak bost	Bagillak sei

	Garagarril, garagarrilla	Agustu, agustua	Agor, agorra	Urri, urrixa	Zemendi, zemendixa	Abendu, abendua
Noiz	Garagarrillean	Agustuan	Agorrian	Urrixan	Zemendixan	Abenduan
Noizko	Garagarrilgo / Garagarrilleko Garagarrillerako	Agustuko Agusturako	Agorreko Agorrerako	Urriko Urrirako	Zemendiko Zemendirako	Abenduko Abendurako
Noiztik	Garagarrilletik	Agustutik	Agorretik	Urrittik	Zemendittik	Abendutik
Noiz arte	Garagarrillera arte	Agustura arte	Agorrera arte	Urrira arte	Zemendira arte	Abendura arte
Datia edo fetxia emuteko	Garagarrillaren zazpitan	Agustuaren zortzitan	Agorraren bederatzitan	Urrixaren hamarrian	Zemendixaren hamaikan	Abenduaren hamabixan
(Gaur) →	Garagarrillaren zazpita	Agustuaren zortzita	Agorraren bederatzita	Urrixaren hamarra	Zemendixaren hamaika	Abenduaren hamabixa
	Garagarrillak zazpi	Agustuak zortzi	Agorrak bederatzita	Urrixak hamar	Zemendixak hamaika	Abenduak hamabi.